

SANITA OSIPOVA

Latvijas tiesību vēstures attīstība kopš valstiskās neatkarības atjaunošanas 1990./1991. gadā

The development of Latvian legal history since the restoration of national independence in 1990/1991

ATSLĒGVĀRDI:

KEYWORDS:

Latvijas tiesību vēsture, privāttiesību vēsture, publisko tiesību vēsture, nācijas tiesības uz patiesību

Latvian legal history, history of private law, history of public law, the nation's right to truth

Ievads

XX gadsimta Latvijas tiesību vēstures attīstība un pagrieziena punkti sakrīt ar Latvijas likteni: to sāka rakstīt vēl XIX gadsimta Krievijas impērijā galvenokārt vācu un krievu zinātnieki, tad kā nacionālu tiesību vēsturi pārrakstīja pēc Latvijas Republikas dibināšanas,¹ bet līdz ar okupācijas varu ienākšanu tika noliegts viss iepriekš zinātnē sasniegtais un izstrādāta ideoloģizēta, daļēji falsificēta Latvijas tiesību vēsture, kurai vajadzēja kalpot padomju režīma leģitīmācijai. Tiesību vēsture mērķtiecīgi tika izmantota, lai stiprinātu padomju varu. Pēc neatkarības atgūšanas šī Padomju Latvijas tiesību vēsture ne tikai nebija izmantojama, bet bija pat kaitīga, jo tā bija rakstīta, lai pierādītu, ka Latvijas Republikai nav bijis tiesiska pamata pastāvēt, bet latvieši vēsturiski nesaraucjami ir saistīti ar “vecāko brāli” – krievu nāciju.

Iepriekš minētie apstākļi, proti, nepieciešamība pārrakstīt vēsturi, ir raksturīgi daudzām valstīm pēc okupācijas, autoritārisma vai totalitārisma gāšanas un cenzūras atcelšanas, kad no jauna jāveido pilsoniskā sabiedrība, jāatjauno tiesiskums un jānoskaidro patiesība, tostarp vēsturiskā. Tas nosaka šā pētījuma robežas, proti, lai izprastu

¹ “Katram lielākam darbam latviešu vēsturē jāsaduras ar zināmām vācu vēsturnieku ieaudzinātām tradīcijām un ar skepticismu, ar kādu uzņēma atkāpšanos no šīm tradīcijām.” Straubergs, J. Rīgas vēsture. Rīga: Grāmatu Draugs, [b. g.], 5. lpp.

pēdējos gadu desmitos paveikto, jāatskatās uz nepieciešamību pēc valstiskās neatkarības atgūšanas nekavējoties pārrakstīt Latvijas tiesību vēsturi. Ar šo rakstu tiks apkopots būtiskākais tiesību zinātnieku pēdējos gadu desmitos paveiktais, atjaunojot vēsturisko patiesību gan par Latvijas tiesību vēstures faktiem, gan avotiem, pārvērtējot to nozīmi atbilstoši XXI gadsimta zinātnes sasniegumiem.

1. Nepieciešamība pārrakstīt Latvijas tiesību vēsturi

Tikai demokrātiskā tiesiskā valstī, kurā nepastāv cenzūra, tiek respektēta ikvienas personas vārda brīvība un zinātniskās jaunrades brīvība, iespējams brīvi veikt zinātniskus pētījumus, jo tikai šādos apstākļos var ievērot zinātniskam pētījumam izvirzītās prasības, proti, tajā tiek izmantoti verificēti avoti, korektas metodes un izpēti veic akadēmisko brīvību baudošs, objektīvs pētnieks, kurš drīkst publicēt sava viedokļa izklāstu un diskutēt ar kolēģiem, pat ja viņa viedoklis tiek atzīts par marginālu.

Dabas zinātņu atziņas fundamentāli tiek pārskatītas tikai jaunu zinātnisku atklājumu gaismā. Vēsture, tostarp tiesību vēsture, ir humanitāra zinātne, kurā vēstīto var izmantot arī politiskiem mērķiem. Reimonds Ārons (*Raymond Claude Ferdinand Aron* (1905–1983)) rakstīja, ka vēsture ir progresējošs mīts.² Zināšanas, ko sniedz vēsture, vieno nāciju, jo katram atsevišķam indivīdam sniedz izpratni par “saknēm” savā nācijā.³ Līdz ar to tas, kurš nācijai stāsta vēsturi, veido nacionālo identitāti. Mainot pagātnes notikumu izklāstu, var ietekmēt sabiedrības prātus. Sabiedrības apziņā ar vēstures starpniecību var leģitimēt vai – tieši otrādi – padarīt nelegitīmu pastāvošo kārtību, varu, valsti, tiesības, mainīt sabiedrībā valdošās vērtības.

Lai apkopotu ziņas par Latvijas tiesību vēstures attīstību pēdējos gadu desmitos, ir jāatkāpjas laikā, iezīmējot tiesību vēstures skatījumu, kurš tika mērķtiecīgi veidots Latvijā padomju varas laikā, t. i., no 1940. gada līdz 1990. gadam.⁴ Vēsture, bet jo īpaši “padomju valsts un tiesību vēsture”, tika izmantota kā viens no PSRS propagandas instrumentiem, ar kuru palīdzību mērķtiecīgi tika veidots “padomju cilvēka” pasaules uzskats. Padomju valsts pusgadsimtu pārrakstīja un falsificēja Latvijas vēsturi, tostarp “zinātniskās publikācijās” un mācību grāmatās, lai vēstures izklāsts atbilstu padomju ideoloģijai, pamatojot Krievijas tiesības “pievienot” Latviju.⁵

2 Aron, R. Vvedenije v filosofiju istorii. Izbrannoje. Moskva: Universitetskaja kniga, 2000, p. 480.

3 Smits, E. Nacionālā identitāte. Rīga: AGB, 1997, 6., 7. lpp.

4 Rakstā netiks veikta analīze par nacistiskās Vācijas okupācijas laiku 1941.–1944. gadā.

5 Plašāk *Osipova, S. Geschichte, Rechtsgeschichte und nationale Identität in Lettland im 20. und 21. Jahrhundert. Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. 130. Bd. Wien, Köln, Weimar: Böhlau Verlag, 2013, S. 454–466.*

Padomju okupācijas rezultātā tika būtiski mainīta Latvijas tiesību sistēma un pārakstīta visa tiesību zinātne. Izmaiņas skāra ne tikai materiālās un procesuālās tiesības un tiesu iekārtu, bet arī jurisprudences teorētiskās disciplīnas: tiesību teoriju, filozofiju un vēsturi, kas tika fundamentāli pārstrādātas, lai atbilstu marksisma ļeņinisma dogmām. Latvijas Republika tika pasludināta par reakcionāru buržuāzisku ekspluatatoru valsti, kas bijusi naidīga tautai, bet tajā koptā tiesību vēsture tika nopelta kā “viltus zinātne”, “falsificēta vēsture”, kas “*aizslaukāma vēstures mēslainē*”.⁶ Starpkaru laika tiesību vēsturnieku metodes tika atzītas par antizīnātniskām, bet viņu darbi tika iznīcināti vai nonāca slēgtajos bibliotēku fondos. Uzreiz pēc Latvijas aneksijas 1940. gadā padomju vara pievērsās “*buržuāziskās vēstures kritikai*”, lai vietā liktu zinātniskajā komunismā balstītu vēsturi, proti, “*vienīgo patieso un īsti zinātnisko*” vēstures izklāstu.⁷ Tāpat nekavējoties tika pārskatītas skolu programmas vēstures mācīšanai, lai bērni jau pirmajā vēstures stundā uzzinātu, ka

*“mūsu dzimtene – Padomju Savienība – ir sociālistiska zeme; Padomju Savienība ir pati lielākā, bagātākā, stiprākā un laimīgākā zeme visā pasaulē; ... mūsu zemes lielā celtniecība un šīs celtniecības vadītāja – Komunistiskā Partija; ...”*⁸

To noteica 1940. gada septembrī publicētās vadlīnijas vēstures skolotājiem par mācību stundās obligāti iekļaujamajām tēmām.

Pēc okupācijas studentiem sāka docēt padomju ideoloģijai atbilstošu politisku mācību, kurā Latvijas tiesību vēsture tika skatīta PSRS tiesību vēstures kontekstā, balstoties uz marksismā ļeņinismā balstītu vēstures periodizāciju.⁹ Padomju valsts ierobežoja personai profesijas izvēles brīvību, jo politiski neuzticamām personām bija liegts strādāt vairākās profesijās, tostarp tiesību zinātnē.¹⁰ PSRS nepastāvēja zinātniskās jaunrades

⁶ Piemēram: *Babris, J.* Buržuāziskie nacionālisti – Latvijas vēstures viltotāji. Literatūra un Māksla, Nr. 51, 21.12.1952., 4., 5. lpp. Skat. arī: *Kļava, G.* Grāmata par buržuāziskajiem Latvijas vēstures viltotājiem. *Ciņa*, Nr. 154, 02.07.1953., 3. lpp.

⁷ Skat., piemēram: *Šite, E.* Par vēsturi un tās mācīšanu. Studentu Avīze, Nr. 3., 22.11.1940., 3. lpp. Skat. arī: *J. V.* Par literatūras vēstures revīziju. Padomju Latvija, Nr. 87, 21.11.1940., 3. lpp.

⁸ Skolu departamenta norādījumi skolotājiem. Padomju Latvija, Nr. 38, 23.09.1940., 6. lpp.

⁹ *Kalnins, V.* Istorija gosudarstva i prava Sovetskoj Latvii. Rīga: Ministerstvo Visshego Obrazovanija SSSR, Latvijiskij Gosudarstvennij Universitet, 1954, p. 4.

¹⁰ Spilgts ir tiesību vēsturnieka Tālivalža Zemzara piemērs. Skat.: *Osipova, S.* Vol-demārs Kalniņš (1907–1981); The founder of Soviet legal history in Latvia. In: *Socialism and Legal History: The Histories and Historians of Law in Socialist East Central Europe* (Routledge Research in Legal History). *Erkkilä, V., Haferkamp, H. P.* (eds.). London, New York: Routledge, 2021, pp. 136–147.

vai akadēmiskā brīvība, jo valdīja cenzūra. Tāpēc tiem, kuriem bija atļauts darboties zinātnē, tika ierobežota zinātniskās izpētes brīvība, piemēram, izvēlēties pētījuma mērķi, jo ikviena pētījuma mērķis bija skaidri noteikts partijas politikas dokumentos. Padomju valstī tiesību vēsturniekiem bija uzdots politiski atbildīgs darbs, proti, pamatot, ka “*padomju valsts ir jauns, augstākais un vēsturiski pēdējais valsts tips*”.¹¹ Tāpēc visa “*padomju tautu*” vēstures gaita līdz 1917. gada Lielajai Oktobra sociālistiskai revolūcijai bija jāsakārto kā šķiru cīņas ceļš uz komunismu.

Līdz ar Latvijas neatkarības atjaunošanu un tās attīstību kā tiesiskai demokrātiskai valstij iezīmējās krasa skatpunkta maiņa gan uz vēsturiskajiem notikumiem, gan vēstures dokumentiem un personībām, gan arī uz Latvijas tiesību vēsturi kā zinātnei. Padomju valsts pusgadsimtu koptā, marksisma ļeņinisma dogmās balstītā vēsture neka vējoties bija jāpārskata, lai padomju propaganda, kas bija iestrādāta vēstures grāmatās, neturpinātu iedarbību uz Latvijas nācijas prātiem.

Tiesību vēsture līdz ar neatkarības atjaunošanu ieguva īpašu nozīmi, jo politiķi izšķīrās nedibināt jaunu valsti, bet atjaunot 1918. gadā dibināto republiku, kā arī tāpēc, ka nācija gribēja baudīt tiesības uz patiesību,¹² visupirms attīrīt savu vēsturi no falsifikācijām, ar kurām padomju propaganda bija cauraudusi visu sabiedrībai brīvi pieejamo informāciju: mācību grāmatas, vēstures zinātni, literatūru, kino utt. Diemžēl arī pirmsokupācijas laika zinātnieku darbi nesniedza visas atbildes uz jautājumiem par tiesību vēsturi. Strādājot ar XX gadsimta starpkaru laika pētnieku darbiem, tostarp zinātniskiem rakstiem, nācās rēķināties, ka 1934. gadā valsts apvērsuma rezultātā parlamentāro demokrātiju nomainīja autoritārs vadonis,¹³ tika atjaunota cenzūra un pieprasīts zinātniskos pētījumos likt uzsvāru uz nacionālo skatpunktu. Tādēļ pēc neatkarības atjaunošanas Latvijas tiesību vēsturi lielā mērā nācās rakstīt no jauna.

Būtiska loma atjaunotās valsts politikā bija valsts kontinuitātes doktrīnai.¹⁴ Spēkā tika atjaunoti daudzi XX gadsimta starpkaru laikā pieņemtie likumi, tostarp 1922. gada

¹¹ *Kalnīn, V.* Istorija gosudarstva i prava Sovetskoj Latvii. Rīga: Ministerstvo Visshego Obrazovaniya SSS, Latvijskij Gosudarstvennij Universitet, 1954, p. 2.

¹² *Ziemele, I.* Separate opinions at the European Court of Human Rights. Rīga: Rīga Graduate School of Law, 2017, pp. 79–89.

¹³ *Lazdiņš, J.* Latvijas publisko tiesību vēstures pamati. Grām.: Publiskās tiesības. Ievads. *Ziemele, I., Osipova, S.* (red.). Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2024, 70. lpp.

¹⁴ Valsts kontinuitātes doktrīna padziļināta pētīta prof. Inetas Ziemeles darbos, piemēram, *Ziemele, I.* State Continuity and Nationality in International Law: Baltic States and Russia. Past, Present and Future as Defined by International Law, Leiden, Boston: Martinus Nijhoff Publishers, 2005, pp. 7–17. Skat. arī: *Ziemele, I., Lerhis, A., Pleps, J., Lazdiņš, J.* Doctrine of State Continuity. Latvia's Experience. Journal of the University of Latvia. Law, vol. 14, 2021, pp. 91–110. Pieejams: <https://www.apgads.lu.lv/en/juridiska-zinatne/-/law-nr-14/06/> [skatīts 20.10.2025.].

Satversme¹⁵ un 1937. gada Civillikums.¹⁶ Tas citstarp noteica nepieciešamību pēc padziļinātas Latvijas tiesību vēstures izpētes par laiku, kad XIX gadsimta Krievijas impērijā pēc zemnieku brīvīšanas veidojās latviešu nācija, bet jo īpaši par laiku no valsts dibināšanas 1918. gadā līdz PSRS iebrukumam 1940. gadā. Vēsturisko likumu atjaunošana spēkā noteica, ka Latvijā tiesību vēstures jautājumus analizē ne tikai tiesību vēsturnieki, bet arī materiālo un procesuālo tiesību pētnieki, lai pilnīgāk izprastu spēkā atjaunotās tiesību normas.

2. Latvijas tiesību vēsture atjaunotajā Latvijas Republikā

Pēc neatkarības atgūšanas Latvijas juristiem, bet jo īpaši tiesību zinātniekiem, īsā laikā bija jāpaveic milzīgs darbs, lai atjaunotu Latviju kā demokrātisku tiesisku valsti, kura pēc tiesību sistēmas pieder kontinentālās Eiropas tiesību lokam.¹⁷

Spēkā tika atjaunoti daudzi 1918.–1940. gadā pieņemtie likumi, visupirms 1922. gada Satversme un 1937. gada Civillikums. Satversmes atjaunošana bija sarežģīts process. Par to tika lemts trīs reizes, balsojot 1990. gada 4. maijā, 1991. gada 21. augustā un 1993. gada 6. jūlijā. Tas atspoguļo sākotnējo piesardzību, vai iespējams atjaunot vecu konstitūciju, kas nav piemērota un apgūta okupācijas laikā, un vai tā nebūs novecojusi. Pēc atkārtotām debatēm spēkā atjaunoja 1922. gada Satversmi.¹⁸ Atskatoties uz šo laiku, lielā mērā var apgalvot, ka Latvijas valsts un nācija mēģināja atgriezties 1940. gadā, lai turpinātu dzīvi ar to brīdi, kuru aprāva padomju aneksija.

Tāpēc bija likumsakarīgi, ka Latvijas tiesību vēsturē tika turpināts starpkaru laika tiesību vēsturnieku uzsāktais darbs, kas vēsturiskās tiesību skolas ietekmē visupirms

15 Latvijas Republikas Augstākās Padomes 1991. gada 21. augusta konstitucionālais likums "Par Latvijas Republikas valstisko statusu". Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/69512> [skatīts 15.10.2025.].

16 Latvijas Republikas Augstākās Padomes 1992. gada 7. jūlija likums "Par atjaunotā Latvijas Republikas 1937. gada Civillikuma ievada, mantojuma tiesību un lietu tiesību daļas spēkā stāšanās laiku un piemērošanas kārtību". Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/75530> [skatīts 15.10.2025.].

17 Šis laiks ir analizēts rakstā: *Lazdiņš, J.* Latvijas Republikas tiesību attīstības tendences pēc neatkarības atjaunošanas 1990.–1991. gadā: Tendencies in the Development of Laws in the Republic of Latvia after the Renewal of Independence in 1990–1991. *Journal of the University of Latvia. Law*, vol. 1, 2010, pp. 53–80. Pieejams: <https://journal.lu.lv/jull/article/view/272> [skatīts 03.01.2025.].

18 *Balodis, R., Pleps, J.* First Century of the *Satversme*: Constitutional Development and Perspectives. *Journal of the University of Latvia. Law*, vol. 16, 2023, pp. 91–94. Pieejams: <https://journal.lu.lv/jull/article/view/609/575> [skatīts 03.01.2025.].

bija vērsti uz vēsturisko tiesību avotu apzināšanu un publicēšanu.¹⁹ Šis darbs tika atsākts pēc profesora Edgara Melķiša (1929–2009) iniciatīvas. Pirmās tiesību avotu grāmatas ievadā prof. Melķiis uzsvēra, ka tiek turpināts līdz padomju okupācijai paveiktais darbs:

“Latvijas tiesību vēstures avoti kopš 19. gs. ir pievērsuši ievērojamu tiesībzinātnieku un vēsturnieku uzmanību. ... Taču daudz kas no apzinātajiem materiāliem ir saglabājies tikai vācu, latīņu, poļu, zviedru vai krievu valodā. Publicētajiem tiesību avotiem faktiski nav dota juridiska analīze. Lai turpinātu iepriekšējos pētījumus un koncentrētos tieši uz tiesību avotu sistemātisku apzināšanu un to satura izpēti, kā arī pārtulkotu tos latviski, Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes Tiesību teorijas un politiskās zinātnes katedra 1995. gadā izveidoja darba grupu; tiesību doktors docents Romāns Apsītis, vēstures doktors Valdis Blūzma, tiesību doktore, lektore Sanita Osipova, vēstures maģistrs, tiesību bakalaurs, lektors Jānis Lazdiņš un lektors (tagad Rēzeknes augstskolas docents) Juris Muižnieks. Darba vadība tika uzdots katedras vadītājam, dr. hab. iur. profesoram Edgaram Melķisim.”²⁰

Kopumā tika apkopotas un izdotas trīs vēsturisko tiesību avotu grāmatas:

1. 1998. gadā – Latvijas tiesību avoti. Teksti un komentāri. 1. sējums. Seno paražu un Livonijas tiesību avoti 10. gs.–16. gs.²¹
2. 2006. gadā – Latvijas tiesību avoti. Teksti un komentāri. 2. sējums. Poļu un zviedru laiku tiesību avoti (1561–1795).²²
3. 2015. gadā izdota Latvijas valsts tiesību avoti. Valsts dibināšana – neatkarības atjaunošana. Dokumenti un komentāri.²³ Zinātniskais redaktors J. Lazdiņš grāmatas ievadā uzsver, ka

¹⁹ Lazdiņš, J. Latvijas Republikas tiesību attīstības tendences pēc neatkarības atjaunošanas 1990.–1991. gadā: Tendencias in the Development of Laws in the Republic of Latvia after the Renewal of Independence in 1990–1991. *Journal of the University of Latvia. Law*, vol. 1, 2010, p. 67.

²⁰ Melķiis, E. Ievadam. Grām.: Latvijas tiesību avoti. Teksti un komentāri. 1. sējums. Seno paražu un Livonijas tiesību avoti 10. gs.–16. gs. Rīga: LU Žurnāla “Latvijas Vēsture” fonds, 1998, 1. lpp.

²¹ Ibid.

²² Lazdiņš, J. Valdības formula (*Formula Regiminis*) (1617) komentārs. Grām.: Apsītis, R., Blūzma, V., Lazdiņš, J. Latvijas tiesību avoti. Teksti un komentāri. 2. sējums. Poļu un zviedru laiku tiesību avoti (1561–1795). Rīga: Juridiskā koledža, 2006, 207. lpp.

²³ Lazdiņš, J., Kučs, A., Kusiņš, G., Pleps, J. Latvijas valsts tiesību avoti. Valsts dibināšana – neatkarības atjaunošana. Dokumenti un komentāri. Lazdiņš, J. (red.). Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2015.

“Fridriha Karla Savinji bieži lietotais sauklis – “atpakaļ pie avotiem” (zurück uz den Quellen) – joprojām nav zaudējis savu aktualitāti. ... Diemžēl līdz šim nebija izdots neviens tiesību avotu krājums, kurā apkopoti Latvijas valststiesību avoti 20. gadsimtā un kas no jurista redzesloka ļautu sistēmiski izprast Latvijas valsts dibināšanas, neatkarības zaudēšanas un tās atjaunošanas tiesiskos aspektus”.²⁴

Vienlaikus ar tiesību avotu publicēšanas projektu prof. Meļķiņa vadībā tika sākts darbs pie mācību grāmatas par Latvijas tiesību vēsturi XX gadsimtā. Par grāmatas zinātnisko redaktoru tika pieaicināts vācbaltiešu profesors *Dr. iur.* Dītrihs Andrejs Lēbers (*Dietrich André Loeber* (1923–2004)). 2000. gadā tika izdota grāmata “Latvijas tiesību vēsture (1914–2000)”.²⁵

Bez darba pie mācību grāmatām un tiesību avotu publikācijām jau kopš XX gadsimta 90. gadu nogales iezīmējas vēl viena publikāciju kopa. Tās ir grāmatas, kurās sniegta informācija par iepriekšējām Latvijas juristu paaudzēm. Tajās apkopoti vai nu skopi biogrāfiskie dati, izmantojot arhīvu materiālus, vai arhīvu dati, kas papildināti ar laikabiedru atmiņām, vai arī veikti dziļāki pētījumi par atsevišķu izcilu juristu dzīves gājumu un ieguldījumu Latvijas jurisprudencē.²⁶

Arī šādu publikāciju izdošanu sekmēja prof. Lēbers. 1999. gadā pēc viņa iniciatīvas iznāca grāmata “Latvijas Universitātes Tautsaimniecības un tiesību zinātņu fakultātes Tiesību zinātņu nodaļas absolventu dzīves un darba gaitas (1919–1944)” Leonarda Lapiņa redakcijā,²⁷ kurā izmantoti arī prof. Lēbera apkopotie materiāli par absolventiem, kuri pēc Otrā pasaules kara dzīvoja trimdā ārvalstīs.²⁸

24 Lazdiņš, J. Priekšvārds. Grām.: Lazdiņš, J., Kučs, A., Kusiņš, G., Pleps, J. Latvijas valsts tiesību avoti. Valsts dibināšana – neatkarības atjaunošana. Dokumenti un komentāri. Lazdiņš, J. (red.). Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2015, 10. lpp.

25 Latvijas tiesību vēsture (1914–2000). Mācību grāmata juridiskajām augstskolām un fakultātēm. Lēbers, D. A. (red.). Rīga: LU žurnāla “Latvijas Vēsture” fonds, 2000.

26 Birziņa, L. Profesors Artūrs Liede (1905–1981): darbs un dzīve. Rīga: LU, 1996, Rusanovs, E. Versija par profesora Paula Minca dzīvi un viņa ekstraordināro krimināljustīciju. Rīga: Zvērinātu advokātu birojs “Rusanovs & Partneri”, 2021, Ruska, I., Kakste, V., Krūmiņa, V., Vīgupe, L. u. c. Senatore Dace Mita. Rīga: Latvijas Republikas Augstākā tiesa, 2024.

27 Latvijas Universitātes Tautsaimniecības un tiesību zinātņu fakultātes Tiesību zinātņu nodaļas absolventu dzīves un darba gaitas (1919–1944). Lapiņš, L. (red.). Rīga: Senatora Augusta Lēbera fonds, 1999.

28 LU Tiesību zinātņu nodaļas 1920.–1944. g. absolventi trimdā. Neapstrādāti materiāli īsbiogrāfijām. Loeber, D. A. (red.). Hamburga, 1990.

XXI gadsimta sākumā biogrāfiju krājumi tikuši izdoti saistībā ar vairākiem tiesu varas amatiem: tiesnešiem,²⁹ zvērinātiem advokātiem,³⁰ zvērinātiem notāriem.³¹ Datu vākšanas un apkopošanas darbus šīm grāmatām veikuši *Dr. hist.* Ēriks Jēkabsons un *Dr. hist.* Valters Ščerbinskis. Katras grāmatas ievaddaļu veido viņu rakstīts pārskats par konkrēto tiesu varas amatu pētāmajā periodā, proti, aprakstīts tiesiskais regulējums,³² doti statistikas dati, vērtējot profesijai piederīgos kā kopumu atbilstoši izglītībai, dzimumam, izcelsmei, tautībai un reliģiskajai piederībai. Ikvienā no šīm grāmatām spilgti iezīmējas XX gadsimta starpkaru laika Latvijas juristu saime. Tā ir daudz nacionāla, jo kopīgi darbojās latviešu, vācu, krievu un ebreju juristi, izglītota un dzimumu līdztiesību iedzīvinoša, jo gan tiesā, gan notariātā, gan advokatūrā sāka darboties pirmās sievietes. Šādas biogrāfiju grāmatas noder un tiek plaši izmantotas turpmākos pētījumos par jurisprudences un tiesu varas vēsturi Latvijā XX gadsimtā.³³

Būtiska ir 1999. gadā izdotā prof. Līnas Birziņas (1910–2007) monogrāfija “Latvijas Universitātes tiesībzinātnieki. Tiesiskā doma Latvijā XX gadsimtā”. Monogrāfija ir zinātniskas izpētes rezultāts par latviešu juridiskās valodas ģenēzi un evolūciju, pirmās universitātes, kurā jurisprudences tika docēta latviešu valodā – Latvijas Universitātes –, darbību, kā arī tiesību zinātņu profesoriem un docentiem, kas tajā darbojušies 1919.–1999. gadā. Prof. Birziņa izmantotos avotus – arhīvu datus un zinātniskās publikācijas – ir bagātinājusi ar savām personīgajām atmiņām par katru no kolēģiem, jo visus aprakstītos pazinusi vispirms kā studente, bet vēlāk – kā kolēģe.³⁴ Katrai biogrāfijai pievienots arī konkrētā tiesību zinātnieka būtiskāko publikāciju saraksts.³⁵

29 *Jēkabsons, Ē., Ščerbinskis, V.* Latvijas tiesneši. 1918–1940. Rīga: Tiesu administrācija, 2017.

30 *Jēkabsons, Ē., Ščerbinskis, V.* Latvijas advokatūra. Zvērināti advokāti un zvērinātu advokātu palīgi biogrāfijās. 1919.–1945. Rīga: Latvijas Valsts vēstures arhīvs, 2007.

31 *Jēkabsons, Ē., Ščerbinskis, V., Osipova, S.* Latvijas notariāts. Latvijas zvērināti notāri biogrāfijās. 1889–1945. Rīga: Latvijas Zvērinātu notāru padome, 2013.

32 Turklāt grāmatā par notariātu iekļauts prof. S. Osipovas pētījums par notariāta vēsturi minētajā. Skat.: *Osipova, S.* Latvijas notariāta vēsture. Grām.: Latvijas notariāts. Latvijas zvērināti notāri biogrāfijās. 1889–1945, 9.–34. lpp.

33 *Pleps, J.* Tiesību teorija Latvijā starpkaru periodā. Grām.: Tiesības un tiesiskā vide mainīgos apstākļos. Latvijas Universitātes 79. starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2021, 298., 299. lpp.

34 Līna Birziņa publicējusi autobiogrāfiju: *Birziņa, L.* Mazais cilvēks uz lielā ceļa. Rīga: Latvijas Universitāte, 2004.

35 *Birziņa, L.* Latvijas Universitātes tiesībzinātnieki. Tiesiskā doma Latvijā XX gadsimtā. Rīga: Zvaigzne ABC, 1999.

2.1. Pētījumi publisko tiesību vēsturē

Lielā mērā publisko tiesību vēstures pētījumi iekļauti jau minētajās grāmatās, proti, “Latvijas tiesību vēsture (1914–2000)” un “Latvijas valsts tiesību avoti. Valsts dibināšana – neatkarības atjaunošana. Dokumenti un komentāri”. Abas grāmatas ietver pētījumus par Latvijas XX gadsimta valststiesību vēsturi. Jaunākais darbs Latvijas publisko tiesību vēsturē ir 2024. gadā grāmatā “Publiskās tiesības. Ievads” publicētais prof. Jāņa Lazdiņa pētījums “Latvijas publisko tiesību vēstures pamati”, kurā pirmo reizi kopš valsts neatkarības atjaunošanas vienuviet analizēta visa Latvijas publisko tiesību vēsture no baltu un livu paražu tiesībām līdz pat valsts atjaunošanas procesiem XX gadsimta beigās.³⁶ Autors katru no vēstures posmiem ir analizējis pēc vienotas shēmas: likumdošana un tiesību avoti; pārvaldes organizācija; tiesa un process; soda tiesības. Tas ļauj veidot pēctecīgu redzējumu uz katru no publisko tiesību elementiem to ģenēzes un evolūcijas procesos, iezīmējot gan pēctecību, kas saglabājas, par spīti izmaiņām valstiskumā, gan būtiskās izmaiņas, ko katrs no posmiem ienesis. Prof. Lazdiņa pētījums ir oriģināls zinātnisks darbs, kurš paver jaunu skatījumu uz Latvijas publisko tiesību vēsturi. Var pievienoties viņa secinājumam:

“Padomju tiesības šobrīd ir zaudējušas savu spēkā esību Latvijā. Tomēr, vai padomiskā domāšana joprojām ietekmē vai vairs neietekmē cilvēku tiesisko apziņu, ir diskutējami.”³⁷

Raksta autore no tiesību vēstures aspekta ir pētījusi latviešu juridisko kultūru un tiesisko apziņu, citstarp secinot, ka vēsturiskās peripetijas, ko Latvija piedzīvoja XX gadsimtā, t. i., dinamisku valstiskumu, politisko režīmu un pat tiesību sistēmu maiņu, joprojām ietekmē mūsu sabiedrību un padomju varas atstātais “mantojums” sekmē gan tiesisko nihilismu, gan ietekmē likumdošanas un tiesību normu piemērošanas valdošo tradīciju.³⁸

Latvijas tiesību vēsturē nozīmīgi ir pētījumi par dzimtbūšanas atcelšanu un šā procesa ietekmi uz latviešu nācijas veidošanos. 2019. gadā, atzīmējot 200 gadus kopš dzimtbūšanas atcelšanas Baltijā, Latvijas Universitātē notika starptautiska zinātniska konference. Tajā tika prezentēti latviešu un igauņu zinātnieku pētījumi³⁹ par

36 Lazdiņš, J. Latvijas publisko tiesību vēstures pamati. Grām.: Publiskās tiesības. Ievads, 15.–100. lpp.

37 Ibid., 100. lpp.

38 Osipova, S. Latviešu juridiskā kultūra un tiesiskā apziņa. Grām.: Latvieši un Latvija. Akadēmiskie raksti 4 sējumos. III sējums. Atjaunotā Latvijas valsts. Jundzis, T., Zemītis, G. (red.). Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmija, 2013, 151.–178. lpp.

39 Luts-Sootak, M., Siimets-Gross, H. Baltic Peasants after Emancipation – Free and Equal People or a New Social Estate in the Estate-Based Society? In: Legal Science: Functions,

dzimtbūšanas atcelšanas juridiskajiem aspektiem, tostarp prof. Jāņa Lazdiņa⁴⁰ un prof. Gunta Zemīša pētījumi.⁴¹ Prof. Lazdiņš, kurš jau iepriekš ir publicējis pētījumus, kas saistīti ar dzimtbūšanas atcelšanas Baltijā juridiskajiem aspektiem,⁴² iezīmē likumsakarības starp dzimtbūšanas atcelšanu un latviešu nacionālās pašapziņas un valstsgribas veidošanos, kas sekmējās ar nacionālas valsts dibināšanu gadsimtu pēc dzimtbūšanas atcelšanas. Savukārt prof. Zemītis analizē pašu dzimtbūšanas atcelšanas procesu, secinot:

“Baltija kļuva par izmēģinājumu poligonu turpmākām reformām Krievijā, jo šeit apgaismības idejas bija izplatījušās agrāk un guvušas plašāku atbalstu. Baltijas muižniecība bija gatavāka pārmaiņām nekā Krievijas muižniecība.”⁴³

Nākamais būtiskais pētījumu lauks Latvijas publisko tiesību vēsturē ir Krievijas impērijas 1864. gada tiesu reforma un tās ietekme uz Baltijas guberņām, kā arī vēlāko Latvijas tiesu un tiesību sistēmu.⁴⁴ Reformas gaitā tika izveidota trīspakāpju tiesu sistēma

Significance and Future in Legal Systems II (Collection of Research Papers). The 7th International Scientific Conference of the Faculty of Law of the University of Latvia 16–18 October 2019. Riga: University of Latvia, 2020, pp. 158–167. Pieejams: <https://www.apgads.lu.lv/izdevumi/brivpieejas-izdevumi/rakstu-krajumi/lu-juridiskas-fakultates-zinatniska-konference-2/> [skatīts 20.09.2025.].

40 Lazdiņš, J. The Origins of a Civil Society Based on Democratically Legitimate Values in the Baltics after the Abolition of Serfdom. In: Legal Science: Functions, Significance and Future in Legal Systems II (Collection of Research Papers). The 7th International Scientific Conference of the Faculty of Law of the University of Latvia 16–18 October 2019, Riga: University of Latvia, 2020, pp. 141–157. Pieejams: <https://www.apgads.lu.lv/izdevumi/brivpieejas-izdevumi/rakstu-krajumi/lu-juridiskas-fakultates-zinatniska-konference-2/> [skatīts 20.09.2025.].

41 Zemītis, G. Abolition of Serfdom in the Baltics – a Demand Dictated by the Modern World. In: Legal Science: Functions, Significance and Future in Legal Systems II (Collection of Research Papers). The 7th International Scientific Conference of the Faculty of Law of the University of Latvia 16–18 October 2019, Riga: University of Latvia, 2020, pp. 168–175. Pieejams: <https://www.apgads.lu.lv/izdevumi/brivpieejas-izdevumi/rakstu-krajumi/lu-juridiskas-fakultates-zinatniska-konference-2/> [skatīts 20.09.2025.].

42 Piemēram: Lazdiņš, J. Dzimtbūšanas atcelšana, pagasta sabiedrības organizācija un nacionāli valstiskas domāšanas pirmsākumi. Grām.: Latvieši un Latvija. Akadēmiskie raksti 4 sējumos. II sējums. Valstiskums Latvijā un Latvijas valsts – izcīnītā un zaudētā. Jundzis, T., Zemītis, G. (red.). Riga: Latvijas Zinātņu akadēmija, 2014, 173.–196. lpp.

43 Zemītis, G. Abolition of Serfdom in the Baltics – a Demand Dictated by the Modern World, p. 174.

44 Lazdiņš, J. Die Justizreform vom Jahr 1889 und ihre Bedeutung für die Baltischen Provinzen Russlands und (später) Lettland. In: Schäfer, F. L., Schubert, W. Justiz und Justizverfassung / Judiciary and Judicial System. Siebter Rechtshistorikertag im Ostseeraum, 3–5 Mai 2012 Schleswig-Holstein / 7th Conference in Legal History in the Baltic Sea Area,

ar kasāciju Pēterburgā, prokuratūra, kurā ģenerālprokurora pienākumus pildīja tieslietu ministrs, kā arī zvērināta notāra, zvērināta advokāta un zvērināta tiesu izpildītāja amati. Šīs reformas, kas Baltijas guberņās tika ieviestas 1889. gadā, izveidotā tiesu sistēma un tiesu sistēmai piederīgie amati tika saglabāti Latvijā arī pēc valsts dibināšanas.⁴⁵ Pēdējos gados Krievijas impērijas tiesu reforma un tās atstātā ietekme uz Latvijas tiesību sistēmu padziļināti analizēta saistībā ar zvērināta tiesu izpildītāja amata vēstures pētījumu, ko veikusi *Dr. iur.* Elīna Grigore-Bāra.⁴⁶ Prof. Osipova padziļināti pētījusi zvērināta notāra amata izveidi Krievijas impērijā, secinot, ka, lai arī reformas gaitā plaši tika uzsvērts, ka Krievijā tiek pārņemts franču notariāta regulējums, tomēr tas īsti neatbilst patiesībai. Izpētot likumdošanas materiālus un atbilstošus kontinentālās Eiropas valstu XIX gadsimta notariāta darbību regulējošus normatīvos aktus, secināms, ka par paraugu tiesu reformas ietvaros pieņemtajam 1866. gada 14. aprīļa “Nolikumam par notariātu” valstī tika ieviests latīņu tipa jeb franču notariāts.⁴⁷

Īpaša interese tiesību vēstures pētniekiem ir par Latvijas valsts dibināšanu un tai sekojošo tiesu un tiesību sistēmas izveidi. Var minēt prof. Jāņa Lazdiņa,⁴⁸ asoc. prof. Jāņa Plepa,⁴⁹ prof. Valda Blūzmas,⁵⁰ prof. Ringolda Baloža, asoc. prof. Artūra Kuča,⁵¹ Gunāra Kusiņa u. c. pētnieku darbus. G. Kusiņš ir pētījis Latvijas parlamentārisma

3rd–5th May 2012 Schleswig-Holstein. Frankfurt am Main: Peter Lang GmbH, PL Academic Reserch, 2013, S. 91–106.

45 Osipova, S. Latvijas tiesību sistēmas ģenēze pēc Latvijas Republikas dibināšanas. Latvijas Universitātes žurnāls. Juridiskā Zinātne, 7. sēj., 2014, 32.–33. lpp.

46 Grigore-Bāra, E. I. Tiesu izpildītāji Latvijas Republikā (1918–1940). / II Tiesu izpildītāji okupācijas laikā (1940–1990). Grām.: Tiesu izpildītāja institūts Latvijā (1918–2018); Osipova, S. (red.). Rīga: Latvijas Zvērinātu tiesu izpildītāju padome, 2018, 10.–76. lpp.

47 Osipova, S. Die allgemeine Bedeutung des österreichischen Rechtssystems für Lettland. In: 200 Jahre ABGB – Ausstrahlungen. Die Bedeutung der Kodifikation für andere Staaten und andere Rechtskulturen. *Geistlinger, M., Harrer, Fr., Mosler, R., Rainer, J. M.* (Hrsg.). Wien: Manzsche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, 2011, S. 225–238.

48 Lazdiņš, J. Latvijas valsts izsludināšana un pirmās pagaidu satversmes. Grām.: Latvijas valsts tiesību avoti. Dokumenti un komentāri, 50.–58. lpp.; *Balodis, R., Lazdiņš, J.* Satversmes vēsturiskā attīstība. Grām.: Latvijas Republikas Satversmes komentāri. Ievads. I nodaļa. Vispārīgie noteikumi; *Balodis, R.* (galv. red.). Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2014, 43.–78. lpp.

49 *Balodis, R., Pleps, J.* First Century of the *Satversme*: Constitutional Development and Perspectives. *Journal of the University of Latvia. Law*, vol. 16, 2023, pp. 85–114.

50 *Blūzma, V.* Latvijas konstitucionālo tiesību vēstures teorētiskās problēmas. *Jurista Vārds*, Nr. 22(527), 10.06.2008. Pieejams: <https://m.juristavards.lv/doc/176472-latvijas-konstitucionalo-tiesibu-vestures-teoretiskas-problemas/> [skatīts 20.09.2025.].

51 *Kučs, A., Pleps, J.* Latvia: Second Part of the Constitution as a Project for Next Generations. In: *First Fundamental Rights Documents in Europe. Commemorating 800 Years of*

vēsturi.⁵² J. Pleps zinātnisko darbību ir saistījis ar konstitucionālajām tiesībām un to vēsturi. Liela daļa no viņa pētījumiem ir veltīti šīs nozares dažādu institūtu (Satversmes, pamattiesību, parlamentārisma u. c.) ģenēzei un evolūcijai.⁵³ Būtiskas atziņas J. Plepa pētījumos ir saistītas ar Satversmes tapšanu un tās normu konkretizēšanu. Viņš uzsver, ka atšķirībā no citu valstu konstitūcijām:

“Satversmes teksts tapis kolektīvi – tam nav viena galvenā autora. Daudzi būtiski jautājumi izlemti Satversmes sapulces kopsēdes otrajā un trešajā lasījumā, izskatot iesniegtos priekšlikumus. Teksts izveidots lasījumos, nevis bijis sākotnēji gatavs.”⁵⁴

Līdz ar to Latvijas Satversmes normas ietver plašas, daudzveidīgas nācijas (tostarp daudz nacionālas, jo Satversmes sapulcē bija pārstāvētas arī nacionālās minoritātes) pilnvaroto pārstāvju kopīgo priekšstatu par nacionālas valsts uzbūves un darbības pamatiem.

Pēdējos gados ir publicēti divi būtiski pētījumi par Latvijas administratīvo tiesu un procesa vēsturi. Pirmais tapis, sadarbojoties Latvijas, Lietuvas un Igaunijas zinātniekiem, un sniedz ieskatu administratīvās justīcijas izveidošanā Baltijas valstīs XX gadsimtā starpkaru periodā.⁵⁵ Otrais ir veltīts Latvijas administratīvās justīcijas ģenēzei. Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes doktorante Inga Bērtaite-Pudāne savā pētījumā analizē Latvijas administratīvās justīcijas veidošanos Eiropas kopējās tradīcijas kontekstā.⁵⁶

Valsts varu un ideoloģiju dinamisku maiņu dēļ XX gadsimts Latvijas tiesību vēsturē ir iegājis ar ekspropriācijas, nacionalizācijas, denacionalizācijas un privatizācijas procesiem, proti, personas privātīpašuma atsavināšanu valsts vajadzībām un pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas iespējām atgūt netaisnīgi atsavinātos īpašumus, kā

Magna Carta; *Suksi, M., Agapiou-Josephides, K., Lehnert, J. P., Nowak, M.* (eds.). Cambridge: Intersentia, 2015, pp. 329–342.

52 *Kusiņš, G.* Latvijas parlamentārisma apskats. Otrais papildinātais izdevums. Rīga: Latvijas Republikas Saeima, 2023.

53 *Pleps, J.* Citizenship and State Continuity: The Example of Latvia. In: *Krešić, M., Banović, D., Sampedro, A. C., Pleps, J.* Ethnic Diversity, Plural Democracy and Human Dignity. Challenges to the European Union and Western Balkans. Cham: Springer Nature Switzerland AG, 2022, pp. 207–222; *Lazdiņš, J., Lerhis, A., Pleps, J., Ziemele, I.* Legal and Historical Elements of Latvia's Restoration of Independence. *Baltic Yearbook of International Law*, vol. 19, 2021, pp. 27–72; *Balodis, R., Pleps, J.* First Century of the *Satversme*: Constitutional Development and Perspectives. *Journal of the University of Latvia. Law*, vol. 16, 2023, pp. 85–114.

54 *Balodis, R., Pleps, J.* First Century of the *Satversme*: Constitutional Development and Perspectives, p. 96.

55 *Deviatnikovaitė, I., Danovskis, E., Pilving, I.* Evolution of Administrative Justice in the Baltic States in 1918–1940. *Baltic Journal of Law & Politics*, vol. 15, 2022, pp. 71–97.

56 *Bērtaite-Pudāne, I.* Genesis of Administrative Justice and Administrative Procedure in Latvia. *Miscellanea Historico-Iuridica*, vol. XXII, No. 1, 2023, pp. 103–118.

arī privatizēt bijušos valsts īpašumus. Šo procesu analīzei no tiesību vēstures skatpunkta ir veltīti vairāki pētījumi. Te minams Elīnas Grīgores-Bāras 2013. gadā aizstāvētais promocijas darbs “Nekustamā īpašuma piespiedu atsavināšana valsts vai sabiedriskām vajadzībām pret atlīdzību Latvijā”, kurā secināts:

“Jaundibinātā Latvijas valsts ievieša papildinājumus un grozījumus atsavināšanas tiesiskajā regulējumā, kas bija aktuāli konkrētajam laika posmam. Būtiskākie jauninājumi bija: (1) nekustamā īpašuma novērtēšanas un kompensācijas noteikšanas administratīvā procesā atcelšana, uzticot kompensācijas apmēra noteikšanu tiesu varai; (2) atteikšanās no pienākuma maksāt kompensāciju par atsavināto īpašumu pirms tā pārņemšanas atsavinātāja valdījumā; (3) izņēmuma kārtā Latvijas Republikā tika ieviesta administratīvā atsavināšana, proti, likumā noteiktajos gadījumos Ministru kabinetam tika piešķirtas tiesības veikt nekustamā īpašuma piespiedu atsavināšanu.”⁵⁷

Īpašuma nacionalizācijai un denacionalizācijai veltīti vairāki prof. Lazdiņa pētījumi, kuros analizēta gan zemes atsavināšana baltvācu muižniekiem agrārās reformas ietvaros (par šo tēmu ir rakstījuši arī daudzi vācu zinātnieki⁵⁸), gan padomju varas veiktā īpašumu nacionalizācija, gan pēc valsts neatkarības atgūšanas īstenotais denacionalizācijas process.⁵⁹

Latvijas kriminālprocesa vēsturi padziļināti pētījis *Dr. iur. cand.* Egons Rusanovs. Viņš ir analizējis doktrīnas avotus, tiesību avotus un tiesu praksi, skatot Latvijas Republikas XX gadsimta starpkaru laika kriminālprocesa tiesību kontinuitāti ar Krievijas impērijas laikā izveidoto kriminālprocesu, vienlaikus analizējot kontinentālās Eiropas valstu, jo īpaši Austrijas, Vācijas un Francijas, kriminālprocesa tiesību un doktrīnas ietekmi uz Latvijas kriminālprocesa likumiem. E. Rusanovs atzīst, ka Latvijas kriminālprocesa likumi, “kas savukārt bija veidoti uz tiesiskā mantojumā saņemtā 1864. gada Kriminālprocesa nolikuma kā bāzes modeļa pamata, veidoja šo Latvijas starpkaru

57 Grīgore-Bāra, E. Nekustamā īpašuma piespiedu atsavināšana valsts vai sabiedriskām vajadzībām pret atlīdzību Latvijā. Rīga: Latvijas Universitāte, 2013, 194.–195. lpp.

58 von Rauch, G. Geschichte der baltischen Staaten. Stuttgart: Verlag Kohlhammer, 1970; von Rimscha, H. Die Umsiedlung der Deutschbalten aus Lettland im Jahre 1939. Hannover: Verlag Hirschheydt, 1959; von Taube, A., Thomson, E. Die Deutschbalten. Schicksal und Erbe einer eigenständigen Stammesgemeinschaft. Lüneburg: Carl-Schirren-Gesellschaft, 1973.

59 Lazdiņš, J. Īpašuma denacionalizācija Latvijas Republikā. Grām.: Nepārtrauktības doktrīna Latvijas vēstures kontekstā. Jundzis, T. (red.). Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmijas Baltijas stratēģisko pētījumu centrs, 2017, 360.–383. lpp.; Lazdiņš, J. Īpašums kā vērtība. Īpašuma denacionalizācija. Grām.: Tiesību efektivitāte postmodernā sabiedrībā. LU 73. konferences rakstu krājums. Rīga, Latvijas Universitāte, 2015, 354.–360. lpp.; Lazdiņš, J. Zemes īpašuma nacionalizācijas un denacionalizācijas pieredze Latvijā (19.–21. gs.). Likums un Tiesības, 7. sēj., Nr. 6(70), 2005, 168.–178. lpp.

perioda kriminālprocesa tradīciju”.⁶⁰ Tas padziļināti pētīts monogrāfijā “Kriminālprocesa doktrīnas ģenēze un evolūcija Latvijā no valsts dibināšanas līdz atkārtotai padomju okupācijai”.⁶¹ Vairākas publikācijas E. Rusanovs ir veltījis XX gadsimta kriminālprocesa teorētiskiem Paulam Mincam (1868–1941)⁶², Pēterim Jakobi (1877–1941)⁶³, Lotāram Šulcam (*Lothar Schulz* (1904–1994)), kā arī padomju Latvijas kriminālprocesa doktrīnas izstrādātājam Arturam Liedem (1905–1981)⁶⁴, atklājot gan kontinuitāti mūsdienu Latvijas juridiskajā domā ar XX gadsimta starpkaru posma iestrādēm, gan arī padomju doktrīnas ietekmi uz spēkā esošo kriminālprocesa regulējumu un tā piemērošanas tradīciju.⁶⁵

2.2. Privāttiesību vēsture

Latvijas privāttiesību vēstures jaunāko pētījumu pamatu veido divas monogrāfijas, kuras kalpojušas to autoriem par promocijas darbiem: prof. Lazdiņa monogrāfija “Baltijas zemnieku privāttiesības (XIX gs.)”⁶⁶ un *Dr. iur.* Filipa Švarca (*Philipp Schwartz*) “*Das Lettländische Zivilgesetzbuch vom 28. Januar 1937 und seine Entstehungsgeschichte*”⁶⁷, kas

⁶⁰ Rusanovs, E., Zvonarjova, M. Replikas saturs krimināltiesvedībā II. Replikas institūta vēsturiskā ģenēze kopš 1864. gada 20. novembra Kriminālprocesa nolikuma. Jurista Vārds, Domnīca, (16.07.2021.). Pieejams: <https://m.juristavards.lv/eseja/279236-replikas-saturs-kriminaltiesvediba-ii-replikas-instituta-vesturiska-gezeze-kops-1864gada-20novembra-/> [skatīts 27.01.2025.].

⁶¹ Rusanovs, E. Kriminālprocesa doktrīnas ģenēze un evolūcija Latvijā no valsts dibināšanas līdz atkārtotai padomju okupācijai. Rīga: “Rusanovs & Partneri” zvērinātu advokātu birojs SIA, 2023.

⁶² Rusanovs, E. Versija par profesora Paula Minca dzīvi un viņa ekstraordināro krimināljustīciju. Rīga: “Rusanovs & Partneri” zvērinātu advokātu birojs SIA, 2021.

⁶³ Rusanovs, E. Pjotrs Jakobi: monarhists un gara aristokrāts, kurš kalpoja Latvijai. Jurista Vārds, Nr. (1113), 21.01.2020., 20.–30. lpp.

⁶⁴ Rusanovs, E. Arturs Liede un Lotārs Šulcs: vienaudži, personības, juristi Latvijai liktenīgajos gados (1940–1945). Grām.: Jurisprudence un kultūra: pagātnes mācības un nākotnes izaicinājumi. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2014, 187.–197. lpp.

⁶⁵ Rusanovs, E., Lielbriede, L. Postpadomju telpas kriminālprocesa “identitātes meklējumu mokas” jautājumā par prokurora atteikšanos no apsūdzības tiesā. 2022. Pieejams: <https://www.rusanovs.lv/news/postpadomju-telpas-kriminalprocesa-identitates-mekleju-mukas-jautajuma-par-prokurora-atteikšanas-no-apsudzibas-tiesa/> [skatīts 20.09.2025.].

⁶⁶ Lazdiņš, J. Baltijas zemnieku privāttiesības (XIX gs.). Rīga: Biznesa augstskola Turība, 2000.

⁶⁷ Schwartz, Ph. *Das Lettländische Zivilgesetzbuch vom 28. Januar 1937 und seine Entstehungsgeschichte*. Aachen: Shaker Verlag, 2008.

2011. gadā tika izdota arī latviešu valodā.⁶⁸ Šis monogrāfijas harmoniski papildina viena otru. Prof. Lazdiņš monogrāfiju sāk ar pārskatu par Baltijas zemnieku tiesību vēstures pētījumiem no XIX gadsimta vidus līdz XX gadsimta beigām, tad analizē Baltijas zemnieku kārtas tiesību vēsturi: vispirms Livonijas laika brīvo ļaužu tiesības, Livonijas laika zemnieku kārtas tiesības, poļu un zviedru laiku zemnieku kārtas tiesības, pabeidzot šo analīzi ar Baltijas zemnieku tiesībām Krievijas impērijā. Monogrāfijā padziļināti pētīts XIX gadsimta Krievijas impērijas normatīvais regulējums, kas noteica gan Baltijas zemnieku brīvlaišanu, gan citus procesus, kas mainīja zemnieku tiesības. Procesi, kas notika Krievijas impērijas Baltijas guberņās, skatīti arī ar salīdzināmo tiesību metodēm, analizējot to, kā Baltijas zemnieku brīvlaišana iekļāvās Eiropā notiekošajos liberalizācijas procesos, detalizētāk pētot Francijas, Prūsijas, Polijas un Zviedrijas tiesības un sociālos procesus. Prof. Lazdiņš secinājis:

*“Latviešu tautai bija tā īpatnība, ka vēl XIX gs. sākumā tai nebija savas aristokrātijas... un vērā ņemamas pilsoņu kārtas, kas aizstāvētu latviešu intereses...”*⁶⁹

Taču zemnieku brīvlaišana un viņu ekonomiskā aktivitāte ļāva iekrāt līdzekļus, iepirkt nekustamos īpašumus un, kļūstot turīgākiem, sūtīt bērnus studēt.

*“XIX gs. beigās latviešu tieksme pēc zināšanām bija sasniegusi tik augstu līmeni, ka ģimnāzijās un reālskolās sāka pat aprūkt vietas.”*⁷⁰

Tāpēc latviešu tautā no XIX gadsimta otrās puses parādījās aizvien vairāk universitātēs izglītotu cilvēku. Tas savukārt sekmēja nācijas atmodu, lai jau XX gadsimta sākumā dibinātu savu valsti.

Kāpēc tika uzsvērts, ka prof. Lazdiņa un F. Švarca monogrāfijas harmoniski papildina viena otru? Tas tāpēc, ka prof. Lazdiņa monogrāfijā par XIX gadsimtu ir iekļauta 1845. gada 1. jūnijā cara Nikolaja I apstiprināto Baltijas kārtu pārvaldes un kārtu tiesību un privilēģiju analīze, kuru rezultātā tika apkopotas vietējās privāttiesības un Krievijas impērijas kodifikācijas procesos tika izdots Baltijas vietējo likumu kopojums.⁷¹ Savukārt F. Švarcs pētījumu sāk ar XIX gadsimta otro pusi – 1864. gada “Baltijas vietējo likumu kopojumu.” F. Švarca izpētes objekts ir Latvijas Republikas 1937. gada Civillikums, proti, likums, kas “salīdzinājumā ar Baltijas vietējo likumu kopojuma III daļu saglabāja iekšējo kontinuitāti, pastāvot ārējai diskontinuitātei (jauna forma ar vecu saturu)”⁷²

⁶⁸ Švarcs, F. Latvijas 1937. gada 28. janvāra Civillikums un tā rašanās vēsture. Rīga: Tiesu Namu Aģentūra, 2011.

⁶⁹ Lazdiņš, J. Baltijas zemnieku privāttiesības (XIX gs.), 288. lpp.

⁷⁰ Ibid., 290. lpp.

⁷¹ Ibid., 11.–14. lpp.

⁷² Švarcs, F. Latvijas 1937. gada 28. janvāra Civillikums un tā rašanās vēsture, 273. lpp.

Jaunais Civillikums bija vecā Krievijas impērijā pieņemtā likuma jauna redakcija ar “kosmētiskiem” grozījumiem, vai, kā to formulējis civiltiesību prof. Jānis Rozenfelds (1946–2022):

“[Baltijas vietējo likumu kopojumā] ietvertās normas lielākoties turpina pastāvēt Civillikumā.”⁷³

F. Švarca monogrāfija ir lielisks turpmāko civiltiesību vēstures pētījumu avots, jo iekļauj ne tikai Civillikuma priekšvēstures analīzi, bet arī detalizētus datus gan par politiskajām debatēm, lemjot par jauno Civillikumu, iespējamiem risinājumiem, izstrādātajiem projektiem un iemesliem, kāpēc parlamentā tie neguva politiķu atbalstu, gan arī pašu Civillikuma izstrādāšanas gaitu pēc 1934. gada valsts apvērsuma, kad autoritārais vadonis Kārlis Ulmanis uzsvēra nepieciešamību pieņemt jaunus nacionālus likumus, kas stātos līdz šim izmantoto Krievijas impērijas likumu vietā.⁷⁴ Tas sekmēja arī jaunā Civillikuma izstrādi un salīdzinoši vienkāršu pieņemšanu, jo projektu vairs nevajadzēja virzīt cauri parlamentārajam likumdošanas procesam. F. Švarcs monogrāfijā ir analizējis arī likuma uzbūvi, kolīziju normas, civiltiesību institūtus un atsevišķas likuma normas, to vēsturiskos avotus, kā arī likuma nacionālo, dogmatisko, politisko un ideoloģisko raksturu.⁷⁵

Tāpat prof. Lazdiņš ir turpinājis pētīt vēsturiskos civiltiesību avotus pēc monogrāfijas publicēšanas, sākot ar pētījumiem par baltu un līvu paražu tiesībām līdz XX gadsimta starpkaru posma privāttiesību avotiem,⁷⁶ kā arī mantošanas tiesību vēsturi,⁷⁷

⁷³ Rozenfelds, J. Maldības tiesiskā regulējuma īpatnības Vietējo Civillikumu kopojumā. *Jurista Vārds*, Nr. 44/45 (846/847), 11.11.2014. Pieejams: <https://juristavards.lv/doc/265575-maldibas-tiesiska-regulejuma-ipatnibas-vietejo-civillikumu-kopojuma/> [skatīts 30.09.2025.].

⁷⁴ Švarcs, F. Latvijas 1937. gada 28. janvāra Civillikums un tā rašanās vēsture, 125.–129. lpp.

⁷⁵ *Ibid.*, 254.–271. lpp.

⁷⁶ Lazdiņš, J. 1918. gada 18. novembrī dibinātās Latvijas Republikas privāttiesību avotu identificēšanas problēmas un ar to saistītā tiesu prakse. Latvijas Vēsture. Jaunie un Jaunākie laiki (Žurnāla numurs veltīts Latvijas Republikas proklamēšanas 90. gadadienai), Nr. 3(71), 2008, 19.–33. lpp.; Lazdiņš, J. Baltu un līvu privāttiesību paražas. *Jurista Vārds*, Nr. 32(435), 2006, 1.–9. lpp.; Lazdiņš, J. Latvijas privāttiesības. Raksti. Rīga: LU žurnāla “Latvijas Vēsture” fonds, 2003.

⁷⁷ Lazdiņš, J. Besonderheiten des Erbrechts in Bezug auf die Entstaatlichung der Immobilien in Lettland in den neunziger Jahren des 20. Jahrhunderts. In: *Judiciary and society between privacy and publicity*. Salmonowicz, St. (ed.). Toruń: Wydawnictwo naukowe uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2016, S. 277–299; Lazdiņš, J. Die Entstehung und Entwicklung des Eheerchts in Lettland. Latvijas Universitātes Raksti. Juridiskā zinātne, Nr. 719, 2007, S. 76–90.

darba tiesību vēsturi⁷⁸ u. c. Nepārprotami svarīgi ir prof. Lazdiņa pētījumi padomju laika civiltiesību vēsturē, analizējot padomju mantošanas tiesību⁷⁹ un īpašuma tiesību īpatnības un to ietekmi uz atjaunotās Latvijas tiesībām.⁸⁰ Rakstos tiek izvērtēts, kā no padomju tiesību sistēmas, kurā nepastāvēja ne personas privātipašums, ne privāttiesības, jo visas tiesiskās attiecības tika atzītas par sabiedriski nozīmīgām, kurās valsts var neierobežoti iejaukties, Latvijas Republika līdz ar 1937. gada Civillikuma atjaunošanu, kā arī denacionalizāciju un privatizāciju atjaunoja gan privāttiesības, gan privātipašumu. Pētījumos atklāta ne tikai tiesību normu atjaunošana spēkā un grozīšana, bet arī izmaiņas juridiskos konceptos un sabiedrības tiesiskajā apziņā.⁸¹

Civiltiesību nozares pētnieki gandrīz nemainīgi pētījumos iekļauj arī atskatu pētāmās normas vai tiesību institūta vēsturē, tostarp salīdzina izpētes objektu ar 1864. gada likuma regulējumu. Piemēram, *Dr. iur.* Erlens Kalniņš, pētot servitūta institūtu, visupirms analizē, vai spēkā esošais Civillikuma regulējums ir pārņemts no 1864. gada Baltijas vietējo likumu kopojuma, kura 1095. pantā bija noteikts, ka “*nevienam nevar būt servitūta tiesība uz savu paša lietu*”, un secina:

“Kaut gan šī norma nav pārņemta Civillikumā, no Vietējo civillikumu kopojuma ir pārņemtas normas, kurās atbilstoši iepriekšminētajam romiešu tiesību principam ir regulēta servitūtu izbeigšanās ar sakritumu (sk. CL 1237. panta 2. punktu un 1241. pantu).”⁸²

78 Lazdiņš, J. Darba tiesību ģenēzes un evolūcijas aspektu analīze Latvijā (XIX–XXI gs.). Analysis of aspects of genesis and evolution of labour law in Latvia 19th–21st centuries. In: Tiesību harmonizācija Baltijas jūras reģionā XX–XXI gs. mijā. International Scientific Conference “Harmonization of Law in the Baltic Sea Region at the Turn of the 20th and 21st Centuries”. Rīga: Latvijas Universitātes Juridiskā fakultāte, 2006, 128.–142. lpp.

79 Lazdiņš, J. Die Besonderheiten des sowjetischen Erbrechts am Beispiel der Sowjetrepublik Lettland. In: Einheit und Vielfalt in der Rechtsgeschichte im Ostseeraum. *Luts-Sootak, M., Osipova, S., Schäfer, F. L.* (Hrsg.). Frankfurt am Main, Berlin, Bern, Bruxelles, New York, Oxford, Wien: Peter Lang Verlag, 2012, S. 123–134.

80 Lazdiņš, J. Die Erfahrung der Restitution des Rechts auf Privateigentum nach der sowjetischen Besatzung in Lettland. In: Recht und Wirtschaft in Stadt und Land. *Luts-Sootak, M., Schäfer, F. L.* (Hrsg.) Berlin: Peter Lang, Internationaler Verlag der Wissenschaften. Rechtshistorische Reihe, 2020, Bd. 488, S. 165–180.

81 Lazdiņš, J. Die Geschichte der Reprivatisierung und der Privatisierung des Eigentums in Lettland im 20. Jahrhundert. Im: Nationalismus und Rechtsgeschichte im Ostseeraum nach 1800. *Tamm, D., Vogt, H.* (Hrsg.). København: Jurist- og Økonomforbundets Forlag, 2008, S. 119–122.

82 Kalniņš, E. Servitūta tiesība pašam uz savu lietu. Grām.: Likumdošana un tās rezultāts Latvijā: pagātnes mācības, mūsdienu tendences, problēmas un risinājumi. Latvijas Universitātes 82. starptautiskās zinātniskās konferences tiesību zinātnes rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2024, 50.–63. lpp. Pieejams: <https://www.apgads.lu.lv/fileadmin/>

Tā kā 1864. gadā Baltijas vietējo likumu kopojums tika izstrādāts vēsturiskās tiesību skolas doktrīnas ietekmē, plašu iespaidu uz tā normām un struktūru ir atstājušas romiešu privāttiesības. Ar XIX gadsimta Krievijas impērijā valdošo izpratni par pandektu tiesībām un to ietekmi uz Baltijas vietējo likumu kopojuma normām savos pētījumos nodarbojas doktorants Germans Pavlovskis.⁸³ Viņš secina, ka

“[Tartu universitātes profesors] *Karls Eduards Erdmans ir uzskatāms par vienīgo Baltijas provinču civilistu un tātad, ņemot vērā civiltiesību pēctecību, arī Latvijas civilistu, kurš pēc Baltijas Vietējo likumu kopojuma III daļas pieņemšanas četros sējumos ir visā pilnībā atbilstoši pandektu tiesību sistēmai dogmatiski iztīrījis provinču civiltiesības*”.⁸⁴

Pētījumi Latvijas tiesību vēsturē turpinās, ļaujot aizvien dziļāk un detalizētāk izprast nācīgas tiesisko mantojumu, lai ar jauniegūtajām zināšanām precīzāk varētu izprast, kas vēl darāms Latvijā tiesiskas valsts izveidē.

KOPSAVILKUMS

1. Padomju okupācijas laikā tiesību vēsture tika izmantota padomju valsts ideju propagandai, lai leģitimētu Latvijas okupāciju un aneksiju jeb inkorporāciju Padomju Sociālistisko Republiku Savienības sastāvā un iedzīvinātu “padomju cilvēka” identitāti Latvijas nācijā. Ar šādu mērķi tika pārstrādāta visa Latvijas tiesību vēsture, pakārtojot tās notikumu un avotu naratīvu marksisma leņinisma ideoloģijai un daļēji pat falsificējot tos, lai attaisnotu PSRS īstenoto okupāciju.
2. Līdz ar Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanu bija nepieciešams pilnībā mainīt ne tikai tiesību sistēmu, bet arī tiesību zinātņi, tostarp Latvijas tiesību vēsturi, lai veidotu Latviju par tiesisku demokrātisku valsti, kurā nācija bauda tiesības uz patiesību. Tāpēc jau pirmajā gadu desmitā pēc neatkarības atjaunošanas tika

user_upload/lu_portal/apgads/PDF/Konferences/2024/juzk-82/juzk.82.05_kalnins.pdf
[skatīts 12.02.2025.].

83 *Pavlovskis, G.* Konsensuālisma princips profesora Karla Eduarda Erdmana mācībā. Grām.: Brīvības robežu pārskatīšana, dzīvojot apdraudējumu apstākļos. I. Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes 9. starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2024, 265.–275. lpp.; *Pavlovskis, G.* *Acta sunt servanda* principa attīstība romiešu tiesībās. Grām.: Tiesību ierobežojumu pieļaujamība un attaisnojāmība demokrātiskā tiesiskā valstī. Latvijas Universitātes 81. starptautiskās zinātniskās konferences tiesību zinātnes rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2023, 51.–59. lpp.

84 *Pavlovskis, G.* Konsensuālisma princips profesora Karla Eduarda Erdmana mācībā, 265., 266. lpp.

sākts darbs pie jauniem pētījumiem Latvijas tiesību vēsturē. Šo darbu sāka Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes zinātnieki prof. Edgara Meļķiņa vadībā:

- 2.1. tika sākts Latvijas tiesību vēstures avotu publikācijas projekts, kurš beidzās ar trīs tiesību avotu un to komentāru grāmatu publicēšanu;
- 2.2. tika sākts darbs un izdota monogrāfija par Latvijas tiesību vēsturi XX gadsimtā.
3. Būtiska loma atjaunotās valsts politikā ir valsts kontinuitātes doktrīnai. Spēkā tika atjaunoti daudzi XX gadsimta starpkaru laikā pieņemtie likumi, tostarp 1922. gada Satversme un 1937. gada Civillikums. Tas noteicis nepieciešamību pēc padziļinātas Latvijas tiesību vēstures izpētes par laiku, kad XIX gadsimta Krievijas impērijā pēc zemnieku brīvvaldības veidojās latviešu nācija, bet jo īpaši par laiku no valsts dibināšanas 1918. gadā līdz valsts okupācijai 1940. gadā. Vēsturisko likumu atjaunošana spēkā noteica, ka Latvijā tiesību vēstures jautājumus analizē ne tikai tiesību vēsturnieki, bet arī materiālo un procesuālo tiesību pētnieki, lai pilnīgāk izprastu spēkā atjaunotās tiesību normas.
4. Latvijas tiesību vēstures pētījumi XXI gadsimtā pamatā veikti ar prof. Jāņa Lazdiņa līdzdalību. Viņš publicējis daudz monogrāfiju publisko un privāto tiesību vēsturē, turpinājis un pabeidzis prof. Meļķiņa vadībā iesākto tiesību avotu grāmatu publicēšanu. Pētījumos prof. Lazdiņš ir aptvēris visus būtiskākos jautājumus Latvijas tiesību vēsturē: sākot ar paražu tiesībām un beidzot ar XX gadsimta 90. gados notikušajiem privatizācijas un denacionalizācijas procesiem. Būtiskākās monogrāfijas ir 2000. gadā izdotā “Baltijas zemnieku privāttiesības (XIX gs.)” un 2024. gadā grāmatā “Publiskās tiesības. Ievads” publicētais pētījums “Latvijas publisko tiesību vēstures pamati”.